

Gris

Atferd og velferd hos gris

NORSØK FAGINFO | NR 3/2018, ISBN: 978-82-8202-066-4

Norsk senter for økologisk landbruk

Johanssen, J. R. E. & Sørheim, K. M., NORSØK

rosann.johanssen@norsok.no kristin.sorheim@norsok.no

Naturlig atferd vil si alt det som et dyr normalt vil gjøre i det som er et naturlig sted å leve for arten. Den ideelle velferden for husdyr kan oppsummeres i det vi kaller de fem friheter: Frihet fra sult, tørst og feilernæring, frihet fra fysisk ubehag, frihet fra smerte, sykdom og skade, frihet til å utøve normal atferd og frihet fra frykt og stress. I økologisk landbruk har vi fire viktige prinsipper hvor et av prinsippene fremhever at dyr skal gis betingelser som sikrer livsutfoldelse og trivsel i samsvar med deres fysiologi og naturlige atferd. Vi bør gi dyra et liv som gjør at de trives og opplever god velferd, noe som inkluderer at de får utøve sin naturlige atferd, samt at syke/skadde dyr får riktig stell/behandling og eventuelt avlives.

Naturlig atferd

Sosial atferd

Griser er sosiale flokkdyr. De er som regel dagaktive, og de har en synkronisert atferd, noe som vil si at griser i en gruppe gjør ting til samme tid, som at de hviler samtidig og spiser/leter etter mat samtidig. I vill tilstand i naturen lever de i små, stabile grupper på to til fire purker med avkom i forskjellig alder. Trolig er purkene i en gruppe nært beslektet, enten mor-datter eller hel- eller halvsøsken. Det er sett at purker som ikke hører til i en gruppe sjelden får lov til å være med i den gruppa.

Når rånene er 7-8 måneder og nærmer seg kjønnsmodning, må de forlate flokken og leve i adskilte grupper eller alene. Det er vanlig at unge rånere lever i små grupper med andre unge rånere, mens eldre rånere lever alene. I paringssesongen slutter de seg til gruppene med purker og deres avkom. Størrelsen på en gruppe med purker og avkom varierer etter tilgangen på ressurser. Det samme gjelder størrelsen på hjemmeområdet deres, som gjerne kan være fra 100 til 150 hektar.

Bilde 1: Griser trives med å være sammen og med å for eksempel kunne hvile samtidig, noe som kalles synkronisert atferd. Foto: Camilla Skjelbred.

Rangorden

Enhver flokk med gris har en rangorden, hvor størrelse og alder ofte avgjør hvem som er høyest rangert. De høyt rangerte får først rett til ressurser, som for eksempel mat og hvilested. Griser som ikke kjenner hverandre sloss gjerne for å etablere en rangorden. En rangorden som kalles patteorden dannes allerede blant grisunger i et kull 1-2

døgn etter grising. De vil da oppsøke den samme patten hver gang de skal die, og energisk forsvare denne patten mot de andre grisungene. Denne patteordenen sikrer at alle grisungene rekker å få melk i løpet av de ca. 15-20 sekundene purka gir ned melk.

Sanser

Griser er aktive og intelligente dyr. De har godt fargesyn, omtrent som menneskets. Luktesansen er svært god og de kan lukte seg fram til mat i jorda. Hørselen er også viktig. Lyder og lukter brukes mye i kommunikasjon mellom griser.

Temperaturregulering

Grisen tilpasser seg temperaturen i omgivelsene ved å øke eller minke varmetapet. Grisen har ikke svettekjertler unntatt på trynet, og derfor må griser gjøre seg våte for å avkjøle seg når det er varmt. Ute vil de lage sølehull og gjørmebad hvor de legger seg og ruller seg, mens inne i et fjøs kan man se at de legger seg i avføring og urin. Slik adferd ser en når temperaturen kommer opp i 22-24 °C. Grisen har lettere for å tilpasse seg lave temperaturer. Hvis det i tillegg til kulde er vind, vil de i vill tilstand lage seg større og mer beskyttende rede og grave seg ned i redet sitt. I kalde grisehus er det særlig små griser som vil minske kroppsoverflata mot lufta ved å klumpe seg sammen og trekke beina oppunder seg og grave seg ned i strø. De vil spise mer for å opprettholde varmeproduksjonen.

Reproduksjon

Purker er drektige i 3 måneder, 3 uker og 3 dager. Ei villsvinpurke får vanligvis ett kull i året og 4-8 unger per kull, som avvennes fra melk ved 10-17 ukers alder. Når ei viltlevende purke skal føde, forlater hun flokken og finner et sted å bygge rede. Hun samler inn grener, gress og andre plantedeler og tilpasser redet etter blant annet omgivelsestemperatur.

Purka og ungene blir ved redet i ca. ni dager før de går til flokken. Når de er alene, får mor og unger knyttet bånd. Ungene kan kjenne igjen ansiktene til mødrene sine innen syv dager. I det de begynner å forlate redet begynner purka og ungene med å svare hverandre hvis de er fra hverandre. Det er svært viktig for purkas velferd og for at hun skal ta vare på ungene og knytte bånd til dem at hun har tilgang til redematerialer også når hun er inne i et fjøs. Motivasjonen for redebygging er så stor at hun vil forsøke å bygge rede uansett om hun ikke har noe å gjøre det med. Halm og torvstrø kan brukes til redemateriale.

Anemi hos smågris

Smågriser er utsatt for jernmangel (anemi). De første tre ukene av en smågris sitt liv skal de vokse fra rundt 1-1,5 kg til 6 kg, og dette krever blant annet en stor blodproduksjon og at de får dekket sitt daglige behov for jern. Fra purkemelka får hver grisunge tilført lite jern daglig. Det medfødte jernlageret som smågris har blir brukt opp i løpet av fem-syv dager. Det er flere måter å gi jerntilskudd til smågris på og det er tillatt å gi jerntilskudd til smågris i økologisk produksjon. Dersom smågrisene bor utendørs fra fødsel, kan de få i seg jern fra jorda ute, slik som ville griser naturlig gjør.

Bilde 2: Ei purke med grisunger, det er viktig at ungene får i seg nok jern når de er små. Foto: Camilla Skjelbred

Unormal atferd

Griser bruker det meste av tiden de er aktive til å søke etter mat ved å rote i jorda. De er veldig nysgjerrige dyr med en stor trang til å undersøke omgivelsene. Griser som mangler noe å undersøke, kan vise unormal atferd. De kan gni og rote trynet på bart golv, eller utføre tyggebevegelser uten at de tygger på noe. De kan også omdirigere den undersøkende atferden til andre grisers kroppsdeler eller til innredningen. Stimulifattig miljø kan dermed føre til blant annet halebiting (biter på hverandres haler) og tygging på innredning.

Halebiting

Det som kan være med på å gjøre at griser i en bingebiter på halene til hverandre er: For liten plass ved føret, dårlig spaltegolv (skadelig/glatt), manglende mulighet for temperaturregulering, dårlig ventilasjon, uhensiktsmessig utforming av bingebiter, mangel på halm og mangler ved føret. Alt dette er belastende faktorer som bidrar til langvarig

konflikt og frustrasjon hos dyret, og halebiting er derfor symptom på at noe er galt med grisenes miljø. Grovfôr eller andre objekter som tilfredsstillende fôr-søkingen, det vil si manipulerbart materiale som kan forandres på og som kan deles opp, antas å ha positiv virkning mot halebiting. Hvis halebiting først oppstår i en binge vil det ofte spre seg innenfor bingen, fordi lukten og smaken av blod fra et åpent sår vil stimulere andre griser til å bite på haler. En gris som har begynt å bite halen til en annen gris vil gjerne bite halen på flere griser også.

Problemer med suging/massering

Spesielt grisunger som er avvent tidlig og/eller som akkurat er blitt avvent vil kanskje suge på andre grisers kroppsdeler som ører, hale, navler og penis fordi de plutselig ikke har noen pater å suge på lenger men fortsatt har et behov for sugematferd. Det samme gjelder når de masserer hverandre med trynet i flanke- og mageregionen, som ligner på det de gjør med massasje av juret før melka kommer. Men når det ikke kommer melk, kan de holde på med dette på andre griser helt til det blir store sår. Skader og sår kan også komme fra sugingen på grunn av stor intensitet og varighet når det ikke kommer noe melk. Når det først er blitt skader og sår som blør, kan det gjøre at griser går over til å gnage og bite på sår til andre griser. Slik atferd oppstår særlig om grisunger skilles fra purke før de er 4 uker, noe som i utgangspunktet ikke er lov i Norge. Men for smågris hvor naturlig amming med purke ikke er mulig er det tillatt med automatisk melketildeling som erstatning for naturlig amming med purke. Når purker får mange kull, kan man drive med kullutjevning slik at man flytter grisunger fra purker med store kull til purker med mindre kull. Om man har mange purker med store kull, kan man også da måtte sette sammen grisunger alene uten purke og gi de melk på annen måte for at grisungene skal overleve. Med slike grisunger er det da større sjanse for at det oppstår problemer med suging/massering på andre griser. Gnaging og gniing på andre griser er omdirigert undersøkelses- og forsøkingsatferd og forekomsten er høyest i ensformige, stimulusfattige omgivelser.

Unormal atferd hos purker

Stereotypier hos purker kan være særlig frustrerte purker som gnir trynet eller tygger på fôrfront, innredning, golv eller tomgangstygger (uten at de tygger på noe) i et mønster som gjentas ofte på samme måte. Dyret er frustrert fordi det hindres i å utføre en atferd som den er sterkt motivert for å utføre. Med mindre dyret har holdt på med slik stereotypi veldig lenge kan atferden fjernes eller minskes ved å gi et mer mettende og fyldigere fôr med lavt energiinnhold eller gi noe form for rotmateriale, som for

eksempel halm, rett etter fôring. Stereotypier ses særlig hos drektige purker som tildeles konsentrert kraftfôr, som fordøyes raskt. Fôret dekker dyras næringsbehov, men ikke behovet for å lete etter mat og for å bli mett. I naturen bruker griser 6-8 timer daglig på fôrrelatert atferd, til sammenligning bruker en drektig purke kanskje bare 10-15 minutter på å spise per dag om hun bare får kraftfôr.

Vulvabiting forekommer hovedsakelig hos høydrektige purker som går sammen i løsdrift. Dette er spesielt relatert til konkurranse om fôr, noe som hos drektige purker gjerne er en sterkt begrenset ressurs. Atferden minner samtidig mye om halebiting hos slaktegris, og har som halebiting ingen spesiell enkelt årsak eller motivasjon. For å forebygge unormal atferd som vulvabiting er det viktig at purker har mulighet for synkronisert eting, altså at purkene som er sammen kan ete samtidig slik som de ville gjort i naturen.

For å unngå unormal atferd, og for at grisene skal ha bedre velferd, er det krav om at alle griser i Norge til enhver tid skal ha tilgang på tilstrekkelig mengde materiale som de kan undersøkte, rote i og sysselsette seg med. Materiale som for eksempel halm, høy, sagspon, torv, tre, jord eller en blanding av disse kan brukes. Et stimulerende miljø med rotmateriale, og mulighet for aktivisering gir fornøyde griser som er mer avslappet, og takler stress og uventede hendelser bedre.

Bilde 3: Det er naturlig for griser å bruke mye tid på å rote i jorda. Foto: Rosann Johanssen

Raser og avl

I Norge har vi rasen norsk landsvin, som blandes med andre raser for å oppnå krysningsfrodighet hos slaktegrisene.

Norge er langt framme på svineavl, og eksporterer avlsdyr og sæd til over 50 andre land. Den norske avlen er spesialisert i morraser – norsk landsvin (L) og yorkshire (Z) – og farrasene duroc (D) og hampshire (H). Disse renrasede mor- og farrasene brukes i krysningsavl for å produsere torase-hybrid (krysnings)-purker og trerase-hybrid-slaktegriser:

- TN70: også kalt LZ-purke, er en kryssing mellom Landsvin og Yorkshire.

- Edelgris/noroc (LZDD): Trerase-slaktegris produsert ved å inseminere en hybrid-purke med semin fra duroc.

- Norham (LZHH): Trerase-slaktegris produsert ved å inseminere en hybrid-purke med semin fra Hampshire.

Norsk landsvin

Den norske rasen norsk landsvin er den eldste griserasen i Norge og stammer fra det opprinnelige norske svinet. Det er en hvit rase med lang kropp og hengende ører hvor man har avlet på disse syv gruppene med egenskaper:

Produksjon, slaktekvalitet, kjøttkvalitet, kullstørrelse, reproduksjon, morsevne og styrke/helse. Systematisk avl av norsk landsvin startet på 1960-tallet.

Duroc

Duroc er en amerikansk rase som avles som egen farrase til slaktegrisene i Norge. Den er en rødfarget, hardfør gris, som i norsk avlsarbeid har blitt selektert for kjøttprosent, tilvekst, fôrforbruk, slakte- og kjøttkvalitet. Den har spesielt god kjøttkvalitet, med høyt nivå av intramuskulært fett som gjør kjøttet saftig og smakfullt.

Svineproduksjon i Norge

De fleste griser i Norge holdes for kjøttproduksjon, og svinekjøtt er det kjøttet vi spiser mest av. Noen har også gris som kjæledyr, da gjerne kanadisk minigris. Ei purke i kjøttproduksjon får ca. 2 kull per år, med ca. 14 levendefødte og ca. 1 dødfødt, hvor dødeligheten frem til avvenning fra purka var på 12,4 % i 2017. Slaktegrisene slaktes når de er 4-6 måneder gamle. I 2017 hadde slaktegrisen en gjennomsnittlig levendevekt på 136,3 kg, og en slaktevekt på 81,5 kg.

Fôring

Grisen har bare en mage, slik som oss mennesker, og grisens fordøyelsessystem ligner veldig på vårt. Den er alteter og i naturen spiser den gjerne gras, frukt, nøtter, frø,

røtter, frosker, slanger og insekter. Skal den kunne gjøre seg nytte av fôret må det være lett å fordøye. Grovfôr alene vil ikke dekke grisens næringsbehov. Matrester, melk, kjøtt, korn og poteter er godt egnet som fôr til gris. Kornet bør være malt og potetene kokt.

I produksjon av svinekjøtt er det vanlig at griser fôres på hovedsakelig ferdigprodusert kraftfôr, tilpasset ulike aldersgrupper, men grisen har godt av å få litt grovfôr i tillegg til kraftfôr. Til slaktegris vil litt ferskt gress eller litt surfôr hver dag bidra til å opprettholde en god fordøyelse, samtidig som det gir dyra noe å holde på med. Grovfôr er spesielt viktig til purker etter at de er skilt fra grisungene sine. Når purkene går med unger får de mye kraftfôr (8-10 kg daglig), men etter grisungene er advent (fra purka og melka) får purkene mye mindre kraftfôr (vanligvis 1/4 av det de fikk når de gikk med ungene). Grovfôr vil gi en større metthetsfølelse, og mer sysselsetting, som igjen vil gi mindre aggresjon når purkene går i grupper.

Dødelighet

Purker i produksjon får mange unger og det er vanlig at noen dør. De som dør er ofte svakfødte og kan dø på grunn av nedkjøling og at de ikke får i seg nok råmelk. Det hender også at purka ligger i hjel ungene sine. Det er viktig at en eventuell fødebinge for purka og ungene har tilstrekkelig med plass og er utformet best mulig for purka og ungene.

Bilde 4: En tilfreds gris med god plass og halm som fungerer som et mykt liggeunderlag og miljøberikelse. Foto: Rosann Johansen

Miljø

Når grisen holdes som husdyr, forsøker en å innrette grisefjøs og binger slik at dyra kan tilfredsstille medfødte og nedarvede atferdsbehov. Det er ikke vanlig å holde gris i flokker eller grupper slik de er i vill tilstand, men de holdes i små grupper i binger (eventuelt også med uteområde), inndelt etter alder, kjønn og produksjonssyklus. Purkene tas

fra og settes i egne binger før fødsel og mens de går med smågrisene.

De fleste norske griser holdes i isolerte fjøs, og det er krav til at alle griser skal kunne ligge på tett golv med strø. Talle er et godt alternativ som gir grisene et mykt underlag og god miljøberikelse (mye strø). Det er derimot mange som ikke har mulighet til å ha talle eller store mengder strø. Mange griser ligger derfor på betonggolv med lite strø, noe som blant annet kan føre til bogsår hos purker.

Kastrering

Ukastrede råner har høyere nivåer av hormonene skatol og androstenon. For å unngå eventuell vond lukt og smak på kjøttet er det vanlig å kastre hanngrisene. Lukten av androstenon er ofte beskrevet som lukt av svette eller urin, og lukt av skatol er beskrevet som lukt av gjødsel eller fjøs. Kirurgisk kastrering av hanngris under 4 ukers alder er tillatt både i konvensjonell og økologisk svineproduksjon. Kastreringen skal gjøres av en veterinær og under bedøvelse. I tillegg skal det brukes langtidsvirkende smertebehandling gitt som injeksjon i forbindelse med inngrepet.

Kastrering av råner er et omdiskutert tema, hvor det jobbes med forskning på ulike alternativer. Et alternativ som er blitt prøvd ut en del i Norge er immunkastrering som gjøres ved vaksinerings med en vaksine som hemmer produksjon av kjønnshormoner. Dette er ikke tillatt i økologisk produksjon. Andre metoder kan bli avl for lavere nivå av rånelukt og rånesmak eller kjønnsseparering av sæd og dermed produksjon av bare hunngriser til slakt. Det kan også være et alternativ å ha noen som står på slakterlinja og tar sviprøver av fett fra råner og lukter på det for å kjenne om de har rånelukt. Rånelukta merkes ikke uten at kjøttet varmebehandles, og kjøtt med rånelukt kan dermed brukes i pølser eller spekemat, eller i blandingsprodukter hvor det ikke skal være så stor andel svinekjøtt.

Økologisk svinehold

Økologiske griser skal, i motsetning til konvensjonelle, ha fri tilgang til uteområde hele året, kravet om plass per dyr er større, og de skal ha økologisk fôr. Noen griser holdes ute hele året, med små hytter med halm inni, hvor de kan gå inn for å søke ly. Det er svært få økologiske svineprodusenter i Norge, og andelen økologiske griser av totalt antall griser i Norge var på 0,6 % i 2017.

I det økologiske regelverket står det som spesielt for griser at purker skal holdes i grupper, bortsett fra siste del av drektighetsperioden og i dieperioden. Griser skal ha

mulighet til naturlig atferd og tilgang til rotmateriale, tilgang på rotmateriale gjelder også i konvensjonell produksjon, men til rotmateriale i økologisk produksjon skal det brukes materiale som generelt er tillatt brukt i økologisk dyrehold. Grisunger kan avvennes fra melk ved tidligst 40 dagers alder i økologisk og ved 28 dagers alder i konvensjonell produksjon.

Til all gris i økologisk produksjon skal minst halvparten av minimumsarealkravet innendørs ha tett golv, og i motsetning til det konvensjonelle regelverket står det spesifikke minimumskrav for del av inne-areale som skal ha tett golv.

Uteområde

Krav om tilgang til utendørsarealer gjelder ikke for griser i konvensjonell produksjon. Griser i økologisk drift skal ha uteområde hvor de skal kunne gjøre fra seg og rote med trynet sitt. Purker kan holdes inne i maks 14 dager etter de har fått unger for å sikre godt tilsyn med dem. Etter 14 dager skal purkene ha tilgang til uteareal og kunne velge mellom å være inne og ute. Purker kan være ute under de fleste klimatiske forhold, bortsett fra svært streng kulde, ekstremvær eller store nedbørsmengder som gjør utendørsområdet uegnet. Spedgrisene skal ha tilgang til uteareal fra de er 14 dager gamle så sant vær og temperatur tillater det og utearealene er egnet. Spedgrisene skal uansett kunne gå inn når de har behov for det.

Bilde 5: Økologiske griser skal ha tilgang til uteområde..
Foto: Rosann Johanssen

Gris

NR. 3 | 2018

NORSØK FAGINFO

www.norsok.no